

Rudi RIZMAN*

POT H KRIZI: OD DOGME O VSEMOGOČNEM TRGU DO EROZIJE DEMOKRACIJE**

»Ideje ekonomistov in političnih filozofov, in to v obeh primerih: ko imajo prav ali ko se motijo, igrajo veliko večjo vlogo, kot pa se običajno misli.«

(John Maynard Keynes)

»Vsakdo, ki verjame v to, da lahko eksponencialna rast v svetu, ki je omejen, traja v nedogled, je bodisi nor ali ekonomist.«

(Kenneth Boulding)

Povzetek. Prispevek izhaja iz kompleksnosti krize, s katero se sooča svet, ter analizira vzroke in (ne)odgovornost zanj. Pri tem poleg napačnih političnih odločitev posebej izpostavlja odgovornost ekonomske vede in tistih vplivnih ekonomistov, ki so se udinjali neoliberalistični ideologiji oziroma njeni dogmi o vsemogočnem trgu. V skladu z njo so zagovarjali in prakticirali irelevantnost ne le potrebne družbene (državne) regulacije ekonomskega življenja in trga, temveč so izrinjali tudi demokratično deliberacijo na tem področju. Pisec se zavzema za oblikovanje nove ekonomske in družbene paradigme, ki bi podprla zamisel družbene (humane) ekonomije. Ta kopičenja oziroma ustvarjanja bogastva ne bi razumela kot cilj, temveč kot sredstvo doseganja bolj pravično zasnovane družbene kohezije, ki nasprotuje nerazumnemu povečevanju prepada med bogatimi in revnimi. Gre za imperativni izziv, ki tokrat ne ogroža le kapitalizma, temveč samo evolucionarno prihodnost človeštva.

Ključni pojmi: kriza, ekonomija, trg, odgovornost, nova ekonomska paradigma, neoliberalizem, ideologija, makro- in mikroekonomija, kapitalizem, revni in bogati, demokracija, zgodovina, nacionalna država, država blaginje, center in periferija, nova politika, humana ekonomija, pluralizem, pravičnost

* Ddr. Rudi Rizman, redni profesor na univerzah v Ljubljani, Bologni in Sarajevu.

** Izvirni znanstveni članek.

Kompleksnost krize

Kriza, s katero se je jeseni leta 2008 soočilo človeštvo, predstavlja po svoji kompleksnosti zagotovo precedens v dosedanji zgodovini človeštva. Pravzaprav gre za njeno večkratno kompleksnost v tem smislu, da ta vključuje različne segmente oziroma področja družbenega (človekovega) življenja, na katerih je (za)pustila močne učinke in sledove. Že če se omejimo na finančno razsežnost krize, ki pa še zdaleč ni edina, se ne bi mogli znebiti bremena te kompleksnosti. Da bi lahko dobro razumeli obravnavani pojav, se je treba zavedati težavnosti tega izziva, pred katerim ni nemočen le posameznik, ki ga raziskuje, temveč tudi vsaka posamična družboslovna disciplina. Krizo je, če merimo na najbolj »kompetentne« na tem področju, napovedalo manjše število ekonomistov, kot pa imamo prstov na obeh rokah. Po nekaterih izračunih je na svetu približno milijon poklicnih ekonomistov, od katerih bi lahko v večjem številu pričakovali, da se bodo dokopali do tega spoznanja in da bodo javnost tudi pravočasno opozorili pred nevarnostjo, ki jim preti. Ne samo da ekonomisti tega niso storili ali iz različnih (samoza-interesiranih) razlogov niso mogli narediti, temveč so, kot bomo dokazovali v nadaljevanju, celo prispevali k njenemu vzniku. Zato je težko pričakovati, da bi nas lahko danes tudi pripeljali iz nje.

Aktualni krizi zazdaj ni videti konca. Optimisti bi kvečjemu pritrdili oceni, da je ta dosegla konec začetka, medtem ko je še vedno težko napovedati dolžino njenega trajanja. Če lahko verjamemo nekaj uglednim ekonomistom (na primer Raghuramu Rajanu, Nourielu Rubinu, Martinu Feldsteinu, Josephu Stiglitzu, Paulu Krugmanu in drugim), Kasándram tistega časa, ki so dovolj zgodaj opozarjali na njen prihod, se ta čas rešuje na način, s katerim smo vanjo tudi prišli (Richard A. Posner, 2009: 252). Glede na že omenjeno kompleksnost krize raziskovanje vzrokov, ki so pripeljali do nje, ne čaka le ekonomistov (skupaj z njihovo znanstveno vedo, ki nosi pri tem največjo odgovornost), temveč gre za interdisciplinarni izziv, mimo katerega ne bi smela nobena od družboslovnih ved. Pri tem bo prišel prav večkrat preizkušen nasvet Alberta Einsteina, da problemov ni mogoče reševati z istim pristopom, ki je pripeljal do njih. Dodajmo pa še, da je to toliko težje pričakovati od ljudi, ki so ji botrovali.

Pri nastajanju nove paradigme na tem področju lahko pomagajo tudi druge eksaktne vede, pri čemer omenimo uglednega ameriškega matematika Johna Allena Paulosa (G. H. Chasens, 2011), ki je predlagal, da številke, ki zadevajo finančno področje, prevedemo ali razumemo v pomenu kategorij časa. Za primer je navedel podatek o ameriškem javnem dolgu, ki znaša prek štirinajst bilijonov (po ameriško trilijonov) dolarjev, kar predstavlja številko 14 z dvanajstimi ničlami. Človeški razum si to številko težko predstavlja, zato je Paulos predlagal, da si en dolar zamislimo kot eno sekundo: v

enem dnevu imamo tako 86.400 sekund, en milijon sekund dobimo v enajst in pol dneva, eno milijardo v 32 letih, medtem ko pridemo do enega bilijona (amer. trilijona) v 32.000 letih, ki pa jih je potem treba pomnožiti še s številom 14. Čeprav Paulosov predlog, ki seveda ni edini, ne ponuja čarobne paličice, s katero bi se bilo mogoče dokopati do nove paradigme na področju, o katerem je govora, pa številni raziskovalci iz različnih družboslovnih disciplin takim in podobnim predlogom priznavajo določeno vrednost in relevantno pomoč pri njenem oblikovanju.

Imperativ nove ekonomske paradigme

Seveda pa pot do nove (ekonomske) paradigme še zdaleč ne bo lahka, čeprav brez nje ekonomska veda ne bo mogla ohraniti svojega znanstvenega statusa, s katerim se je v zadnjem času prej neupravičeno kot pa upravičeno ponašala. Pa pri tem ne gre zgolj za zavarovanje kredibilnosti ekonomistov in njihove vede: brez nove ekonomske paradigme sta namreč ogroženi tako stabilnost nacionalnih gospodarstev kot tudi svetovnega. Nobelov nagrajenec za ekonomijo Joseph Stiglitz (2010) postavlja takoj za finančniki kot odgovorne za aktualno krizo tudi ekonomiste oziroma ekonomsko vedo z njunim bolj ideološko zainteresiranim kot pa znanstvenim prepričanjem o učinkovitem in samoregulirajočim se trgom. Zato je Stiglitz prepričan, da se bodo tisti, ki so toliko investirali v zgrešene ekonomske modele, z vsemi močmi oklepali stare in preživele paradigme – pravzaprav nič manj kot takrat, ko so zagovorniki gledanja, da je Zemlja središče vesolja, okoli katerega se vrti Sonce, zagovarjali svoj zmotni pogled. Isti pisec tudi ne dvomi o uspehu prizadevanj pri nastajanju nove ekonomske paradigme, ker se v tej smeri prizadeva in tudi prispeva dragocena spoznanja vrsta uglednih ekonomistov in ustanov na tem področju, med njimi najbolj izstopa Inštitut za novo ekonomsko misel (*Institute for New Economic Thinking*) s sedežem v New Yorku.

Nastajanje nove ekonomske paradigme ne bo moglo mimo raziskave vzrokov in igralcev, ki so pripeljali do krize. Ekonomiste, pa ne le njih, tudi politologe, sociologe in ne nazadnje tudi zgodovinarje čaka pri tem veliko dela; največ samospraševanja in samorefleksije pa seveda čaka same ekonomiste in ekonomsko vedo. Ko bodo zgodovinarji raziskovali obdobje med letoma 2008 in 2010 bodo, če lahko verjamemo Paulu Krugmanu (2010), naleteli na neko zanje nenavadno in težko razložljivo dejstvo: kako je bilo mogoče, da so zagovorniki propadlih idej (tu se misli na fundamentalistične zagovornike svobodnega trga, ki so se (z)motili praktično o vsem) še vedno uživali v svetu politike privilegirano vlogo svetovalcev? Najbolj vplivni med njimi so odkrito in javno zagovarjali stališče, da na področju ekonomije ni potrebna nobena regulacija. Dandanes resda izrecno ne zagovarjajo tega

stališča, vendar še vedno svetujejo politiki oziroma politikom praktične ideje, ki jih informirajo nespremenjeni, torej identični pogledi na vsemo-gočno vlogo trga kot pred krizo. Pravzaprav je še huje: politiki so praktično postali talci idej tako živih kot mrtvih ekonomistov, o čemer je pisal Keynes.

Francis Fukuyama in Seth Colby (2009), oba ekonomista, sta natančneje analizirala vlogo (akademskih) ekonomistov, ki so s svojimi zmotnimi in nevarnimi idejami pripomogli k aktualnemu globalnemu finančnemu zlomu (krizi). Ekonomisti se radi ponašajo s tem, da so – kar se tiče teorije in empirične usposobljenosti – najbolj razvita družboslovna veda; o tem so uspeli prepričati tudi ustanovo, ki jim kot edini družbeni vedi vsako leto podeljuje Nobelove nagrade. Avtorja zavračata takšno pretirano samopove-ličevanje in sistematično argumentirata stališče, da so ekonomisti oziroma ekonomska veda v zadnjih treh desetletjih zatajili tako v teoretičnem kot tudi empiričnem (aplikativnem) pogledu. Precenjevanje njihove usposobljenosti in (vse)vednosti je v marsičem povezano s tem, da praktično nihče zunaj njihove stroke zaradi izrazito tehnične in pogosto tudi matematično podprte narave njihovih teorij in zapletenih modelov ni mogel preverjati ali ovrednotiti njihovih kompleksnih in s številnimi podatki opremljenih analiz. Še manj pa so za to kompetentni najvišji predstavniki političnega razreda, ki so bili po večini tudi sami tako ali drugače zainteresirani za njim praktično naklonjene ekonomske analize in ki so se poleg tega ponašali s prestižnimi Nobelovimi nagradami. Za matematizacijo sodobne (akadem-ske) ekonomske vede, o kateri je kritično pisalo več uglednih ekonomistov (Roman Frydman in Michael D. Goldberg, 2010), da se z njeno pomočjo ne more razumeti obnašanja trgov, pa so se največkrat skrivale problematične teoretične predpostavke, poenostavljeni modeli in nemalokrat tudi bolj ali manj pristranski ideološki pogledi.

Poenostavljeni modeli in ideološki vložek

Nobelov nagrajenec, nekdanji predsednik Ameriškega ekonomskega združenja in odličen matematik Wassily Leontief je kmalu po prejetju nagrade leta 1974 zapustil Harvard in zaradi razočaranja nad ekonomsko vedo po letu 1984 prenehal pisati ekonomske članke. Zatrjeval je, da so tisti, ki se resno ukvarjajo in razumejo delovanje ekonomije, marginalizirani in se je zavzel za ponovni premislek in preusmeritev prevladujoče raz-iskovalne metodologije v ekonomski vedi. Ko so ga v poznih devetdesetih letih prejšnjega stoletja, kot piše Yves Smith (2010: 42), znova vprašali, če se je v tem času v njej kaj spremenilo, je bil njegov odgovor nikalen. Po današnjih kriterijih, ki so veljali v zadnjih treh desetletjih in še veljajo v eko-nomski znanosti, bi utemeljitelji ekonomske znanosti, kot so Smith, Ricardo, Keynes in Schumpeter, potegnili kratko kot ekonomisti. Očitali bi jim, da

niso proizvedli nobenih ekonomskih modelov in da se v njihovem delu pogreša analitičnost in uporabo precizne deduktivne logike. Nihče od njih tudi ni obvladal ekonometričnega napovedovanja, čeprav se, na primer, za Keynesa in Schumpetra ve, da sta bila med drugim tudi odlična matematika. Noben od njih tudi ne bi uspel zadržati svojega mesta na univerzi, medtem ko bi uredniki najbolj prestižnih publikacij zavrnilo objavo njunih člankov in namesto tega predlagali, naj raje poskusijo pri zgodovinarjih ali sociologih.

V zadnjih treh desetletjih smo bili tako priča specifični formi akademskega konformizma (tudi oportunitizma), ki se je priklonil neokonservativizmu oziroma neoliberalizmu, s katerima se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja začela vladavina Reagana in Thatcherjeve, za katero je značilen obrat proč od države in njene regulacije (nadzora) nad ekonomskim življenjem v korist praktično neomejenega delovanja svobodnega trga. To je imelo za posledico tudi prevlado mikroekonomskih teorij nad makroekonomskimi, pri čemer sta se izgubila transparentnost in nadzor nad makroekonomskimi procesi, v prvi vrsti nad kompleksnostjo nacionalnih ekonomij in posledično tudi nad globalno ekonomijo. Mikroekonomski pristop namreč ne zmore uvida v nelinearne procese, predvsem pa zataji pri pravočasnem zaznavanju povratnih učinkov z makroekonomskimi razsežnostmi. Nadalje, z uporabo abstraktnih ekonomskih modelov so bili močno podcenjeni, če že ne popolnoma izločeni iz ekonomske analize, politične determinante, zgodovina in lokalni kontekst, brez katerih trpi relevantni uvid v tekoče in dolgoročne procese (trende) ekonomskega življenja. Vse to zadostuje, da si omenjena avtorja na koncu zastavita vprašanje, ali bodo (ameriški) ekonomisti sploh kdaj odgovarjali za zmote in ideološko (in)formirana stališča, s katerimi so vplivali na ekonomsko politiko in na koncu prispevali k njenemu zlomu.

Institucije brez demokratične legitimnosti

Poseben problem deficitarne ali bolje sploh nobene odgovornosti pa predstavljajo agencije za merjenje ratinga pri odobravanju posojil ali ocene bonitete, ki praktično odločajo o usodi številnih držav, se pravi milijonov državljanov (primeri Španije, Irske, če ne omenjamo držav v razvoju). Kot piše Martin Kettle (2010), gre za institucije, ki nimajo nobene demokratične legitimnosti: nihče jih ni izvolil ali imenoval na mesto, ki ga zavzemajo njihovi predstojniki, prav tako se ne morejo opreti na noben mednarodni sporazum, ki bi ga prizadete države v tej zvezi podpisale. Pa vendar jih obravnavajo, kot da bi bile agencije neke vrste »arbitražni sodniki«, katerim presojam in ocenam je preprosto treba verjeti. Zato jim je težko prisoditi vlogo objektivnih in nevtralnih ocenjevalcev, zagotovo pa so vplivni in močni igralci, ki odločajo o ekonomski usodi številnih držav in narodov, čeprav se hkrati ne

morejo izogniti očitku, da se pogosto opirajo, tako kot drugod v finančnem svetu, tudi na špekulacije.

Ha-Joon Chang (2010), eden vodilnih heterodoksnih ekonomistov, ki predava na Cambridgeu, je sistematično in natančno razgalil ideologijo in ideologe »svobodnega trga«, predvsem pa konvencionalno mnenje, da je potrebno odločanje izključno prepustiti oziroma zaupati finančnim menedžerjem in ekonomistom. Države, ki so šle po tej poti, sploh niso dosegale ali ne dosegajo napovedanih ciljev: višje gospodarske rasti, večje enakosti, zaposlovanja in praktično preprečitve ali vsaj milejše krize. Nasprotno pa so bile države, ki se niso rigidno oklepale take doktrine, uspešnejše. Najvišji življenjski standard dosegajo namreč Norveška, Luksemburg, Švica, Danska, Islandija, Irska in Švedska, medtem ko ZDA (in Velika Britanija) za njimi zaostajajo. Podobno slabo se zadnje omenjeni državi odrežeta pri vrsti drugih relevantnih ekonomskih parametrov. Obe državi prav tako praktično prepovedujeta državam v razvoju, da bi uveljavljale protekcionizem, pri čemer pa jih je Chang spomnil, da sta bili sami, in sicer ZDA med letoma 1830 in 1940 ter Velika Britanija med letoma 1720 in 1850, najbolj protekcionistični državi na svetu.

Namesto po eksaktni vedi, kot je to fizika, bi se morali ekonomisti bolj zgledeovati po zgodovini in se razbremeniti samovšečnosti, s katero so se radi postavljali na sam vrh znanstvene hierarhije. Med eksaktne znanosti, ki so to ravno zaradi svoje usposobljenosti, da lahko napovejo prihodnje procese, se po krizi, ki jih konvencionalna ekonomska veda ni (z)mogla napovedati, ta zagotovo ne more uvrstiti. Po bridki izkušnji s krizo bodo ekonomisti morda manj zviška gledali na zgodovino, za katero so običajno menili, da je zmožna kvečjemu pripovedovati zgodbe ter zabavati ljudi in da torej kot taka ni opremljena z znanstveno metodo. Namesto da bi oponašali fizike oziroma fiziko ter uporabljali abstraktne modele in enačbe, se bodo morali ekonomisti, kot jim svetuje Gideon Rachman (2010b), učiti od zgodovinarjev, katerih pričakovanja so skromnejša in bolj skeptična od njihovih: zgodovinarji se namreč že dolgo in dobro zavedajo, da ni nobeno veliko vprašanje za vedno (raz)rešeno in da se jih je mogoče vedno znova lotevati, revidirati ali odkrivati iz novih zornih kotov. Sploh pa zgodovinarjem ne pade na pamet, da bi napovedovali prihodnost ali da bi zgodovino deklarirali za (psevdo)znanost.

Ekonomisti brez odgovornosti

Ne le v Združenih državah Amerike, ki že dolgo (»ameriško stoletje«) v skladu z njihovimi nacionalnimi interesi narekujejo ali bolje dirigirajo ekonomska pravila in red svetovne ekonomije, ampak predvsem na periferiji, kamor lahko uvrstimo tudi Slovenijo, smo bili priča nastopu vplivnih

ekonomistov, ki so si praviloma izmenjavali svoje vloge na univerzah, vladah (bodisi kot svetovalci bodisi na ministrskih foteljih) in v bankah. Za njihove napačne odločitve ali svetovanja prav tako praviloma niso prevzemali nikakršne odgovornosti. Charles Ferguson (2010) je zapisano trditev ponazoril na primeru harvardskega ekonomista Larryja Summersa, ki je igral ključne vloge v Svetovni banki, Clintonovi in do nedavnega tudi v sedanji administraciji Baraka Obame. Gre za ekonomista in politika, ki se je zavzemal za skrajno deregulacijo gospodarskega življenja, pa tudi za radikalno privatizacijo, ki bi morala po njegovem obsegati tudi kompleks financ. Finančne korporacije mu niso ostale dolžne: med letom 2001 in do zaposlitve v Obamovi administraciji je za svoje svetovanje in z govori zaslužil prek 20 milijonov dolarjev.

V času, ko so nekateri ekonomisti opozarjali na prva znamenja bližajoče se finančne krize, se je Summers posmehoval in zavračal njihova utemeljena opozorila. Pri tem so ga podpirali drugi vplivni ekonomisti, ki so kreirali ameriško ekonomsko politiko. Ferguson omenja konkretni primer Raghurama Rajana, glavnega ekonomista pri Mednarodnem denarnem skladu, ki je na konferenci ob obilni udeležbi vodilnih predstavnikov centralnih bank v svojem referatu napovedal finančno krizo. Skrbelo ga je namreč predvsem naslednje: struktura finančnih kompenzacij in netransparentnost finančnih produktov, ki finančnemu sektorju omogočata stalen dotok svežega denarja, pri čemer gre za prevzemanje tveganj, ne da bi bil zanje kdo odgovoren in ki se v primeru neuspeha oziroma nastale škode poravnajo z računov davkoplačevalcev. Prav tako je Rajan kritiziral tako imenovano »bonusno kulturo«, se pravi nagrajevanje bankirjev za njihova ravnanja, ki spravljajo na kolena njihove lastne ustanove. Takoj po njegovem nastopu se je k besedi priglasil Summers in Rajana označil za ludita ter posvaril, da bi večja regulacija imela za posledico manjšo produktivnost finančnega sektorja.

Summers se – za razliko od dolgoletnega guvernerja ameriške centralne banke Alana Greenspana, ki je javno obžaloval, da je vse svoje življenje verjel v zmotno doktrino o samoregulaciji in nezmotljivosti delovanja trga – zaradi svojega prepričanja ni nikoli javno opravičil ali priznal kakršnekoli odgovornosti za svojo vlogo pri nastali krizi. Še več, tudi v Obamovi administraciji, ki vodi enako naklonjeno politiko do finančnega sektorja, kot je to veljalo v obdobju vladavine Clintona in Busha, je vse do nedavnega Summers igral eno od najpomembnejših vlog na ekonomskem oziroma finančnem področju. Pred nedavnim pa se je vrnil na profesorsko mesto, ki ga je čakalo na Harvardu. Tudi tako globoka kriza, kakršna je zadnja, ni načela dolgo časa trajajočega konkubinata med akademskimi ekonomisti, Wall Streetom in politično močjo. Prvi še vedno nočejo ničesar slišati o kakšnem konfliktu interesov in so prej kot ne zadovoljni z nudenjem svojih uslug

(in dobro plačanim služenjem) finančnemu sektorju. Po Fergusonu gre za »dober biznis«, ki navrže letno tudi do ene milijarde dolarjev, ki jih ugledni in od finančnih institucij, interesnih skupin in politike priznani akademski ekonomisti zaslužijo s pričevanji pred kongresnimi organi, pisanjem referatov, z govori, s sodelovanjem na konferencah, sedenjem v nadzornih ali direktorskih odborih, z branjenjem korporacij pred različnimi tožbami in ne nazadnje tudi z aktivnim lobiranjem.

Čeprav smo se omejili le na Summersov primer, pa je seznam akademskih ekonomistov dolg. Nanj se uvršča tudi Martin Feldstein, prav tako harvardski profesor, ki je bil glavni arhitekt Reaganove ekonomske politike in dobra tri desetletja predsednik Nacionalnega urada za ekonomske raziskave. Poleg tega je bil dvajset let član odbora direktorjev mednarodne zavarovalniške in finančne korporacije AIG, ki je poslovala v 130 državah, pri njej je pospravil v žep dobrih šest milijonov dolarjev, in tudi pri AIG Financial Products, ki je v krizi propadla, zahvaljujoč tistemu, o čemer Feldstein v več sto napisanih in dobro (pre)plačanih elaboratih ali referatih ni nikoli pisal ali omenjal: o nevarnostih, ki pretijo nereguliranemu finančnemu sektorju. Svoje »usluge« pa so akademski ekonomisti ponujali tudi v tujini. Frederic Mishkin, profesor na kolumbijski univerzi in v letih 2006–2008 vplivni član Federalnega sklada za rezerve, je prejel od islandske trgovinske zbornice prek 120.000 dolarjev za elaborat, v katerem je pohvalil islandski regulatorni in bančni sistem, in to dve leti pred tistim, ko je ta doživel popolni polom z izgubami, ki so presegle sto milijard. Seveda ne preseneča, če ekonomisti, o katerih je govora, enoglasno nasprotujejo temu, da bi bile njihove zveze in aktivnosti s finančnimi korporacijami dostopne javnosti.

»Instinktivni marksisti« in doktrina vere v trg

Noam Chomsky (Keane Bath, 2010) je bogatenje elit, med katere se uvršča tudi akademska elita (ekonomistov), uporabil kot dokazni argument, da so te »instinktivno marksistične«, se pravi: ne le da verjamejo v razredno razdeljeno družbo, temveč velik del svojega časa (u)porabijo za vodenje razrednega boja. Na drugi strani pa večje število niti ne radikalnih ekonomistov meni, da na omenjena ravnanja akademskih ekonomistov ni mogoče gledati drugače kot na kriminalno dejavnost zaradi njihove aktivne vloge pri nastanku finančne in ekonomske krize, ki seveda ni naravni pojav in je osiromašila življenja milijonov ljudi ne le v ZDA, temveč tudi v svetu.

Njihov »izvirni greh« je bil v tem, da so dali prednost doktrini vere v trg (njegovi mistifikaciji) pred dejstvi v ekonomskem življenju, ki so doktrini nasprotovala. Namesto da bi služili javnemu dobremu – družbi, so imeli pred očmi predvsem in izključno dobesedno plenilske interese finančnih ustanov. Ugledni ekonomist Nassim Taleb (Janet Maslin, 2010), ki je med

prvimi, če že ne prvi napovedal finančno krizo, je investitorjem predlagal, naj tožijo Švedsko centralno banko, ker je odigrala ključno vlogo pri podelitvi Nobelovih nagrad ekonomistom, ki so odgovorni za zlom globalne ekonomije. Ne vladajoča politična in ne ekonomska elita, ki sta odgovorni za krizo svetovnih razsežnosti, nista materialno odgovarjali zanjo. Še več, v času krize smo priča perverzni, se pravi obrnjeni sliki razrednega boja s tem, ko se bogati opirajo na »socializem« (socializacija njihovih izgub in dolgov), medtem ko ostaja revnim na voljo surovi kapitalizem (morajo se znajti, kakor se znajo, in trpeti varčevalne ukrepe). Medtem ko so omenjene elite prej prepričevale »ljudstvo«, da je treba pravoverno zaupati ekonomskim ekspertom in njihovi ekonomski politiki, sedaj ljudi »strašijo« z nadaljnjim (u)padanjem življenjskega standarda, ohranjanjem visoke stopnje nezaposlenosti in radikalnim zmanjševanjem socialnih funkcij države oziroma posledično degradacijo »države blagostanja«.

Še bolj resen primer nesankcionirane (ne)odgovornosti se nanaša na enega od očetov neoliberalne ekonomije »svobodnega trga«, prav tako dobitnika Nobelove nagrade Milтона Friedmana. Friedman je bil najpomembnejši član skupine ekonomistov z Univerze v Čikagu, ki je po vojaškem udaru, ki ga je s pomočjo CIE izpeljal general Pinochet, temu ponudila ekonomski »inženiring« (George Monbiot, 2010). Čikaška ekonomska šola je zagovarjala radikalno politiko privatizacije, deregulacije, množično obdavčevanje in močno zmanjševanje izdatkov za javne službe. General Pinochet je Friedmanove nasvete upošteval, kar je imelo za posledico neobvladljivo inflacijo, naraščanje množične brezposelnosti, uničenje srednjega razreda in eksplozijo dolga. Kmalu zatem se je bil general prisiljen odreči njegovim oziroma njihovim »uslugam«, ki so za seboj pustile ekonomsko opustošenje. To se je kazalo v tem, da je močno obogatela peščica bogatih, medtem ko se je Čile uvrstilo na sam svetovni vrh po stopnji dosežene neenakosti zaradi katastrofalnih ekonomskih nasvetov čikaških neoliberalnih ekonomistov.

Kapitalizem in demokracija

Yves Smith (2010: 33) očita ekonomistom, ki so v zadnjih treh desetletjih imeli ključni vpliv na politične odločitve na področju ekonomije predvsem v ZDA, vendar tudi v drugih državah, ki so se znašle v akademski in politični orbiti »washingtonskega konsenza«, najmanj štiri ključne napake. *Prvič*, pretirano samozavest in prepričanje v skoraj absolutno veljavnost njihovih teorij in analiz. *Drugič*, sindrom »opitega pod ulično svetilko«, ki povzema šalo o tem, kako ta išče izgubljene ključne tam, kjer lahko bolje vidi, in ne tam, kjer jih je v resnici izgubil. Gre seveda za to, da se ekonomisti raje opirajo na uveljavljene in njim všečne metodološke in teoretične izbire ter se s tem izogibajo področjem in informacijam, ki bi jim delale težave. *Tretjič*, pristranske

in nereflektirane predpostavke: s spogledovanjem po »trdih« znanostih (fizika, matematika in druge) se ekonomisti oprimejo hipotez, ki praktično, ne da bi se tega posebej zavedali ali bili na to kritično pozorni, vnaprej napovejo raziskovalna spoznanja oziroma rezultate. S takšnimi zgrešenimi profesionalnimi ambicijami ekonomisti ne znajo ali ne morejo veliko povedati o negotovosti in nestabilnosti, ki sta sicer stalni spremljevalki ekonomskega življenja. Četrto, nesorazmerno velika (pretirana) politična moč ekonomistov, ki glede na to, da ni vezana na nobeno odgovornost, praktično ogroža demokracijo. Njihova avtoriteta, oprta na »znanost«, oziroma sklicevanje na uporabljene metodološke postopke jim ne daje pravice do tega, da bi jim lahko družba in politika avtomatično podelili popolno imuniteto pred odgovornostjo.

O tem, da je aktualna finančna (globalna) kriza ogrozila demokratični model družbe, pa ne pišejo samo progresivno ali radikalno razpoloženi pisci, temveč pred tem svari tudi takšna ustanova, kot je to ameriški Nacionalni obveščevalni svet, ki je v svojem elaboratu leta 2009 neposredno posvaril: »Zahodni model ekonomskega liberalizma, demokracije in sekularizma ..., ki se je mnogim zdel samoumeven, utegne izgubiti svoj sijaj« (Global Trends). Tako kot so pred dobrimi sto leti reformisti postavljali vprašanja o razmerju med kapitalizmom (ekonomijo) in demokracijo, tudi aktualna kriza in vzroki, ki so pripeljali do nje, dandanes ponovno zastavljajo podobno vprašanje. Vprašanje, kot piše William Greider (2011), pa je mogoče zastaviti tudi drugače: ali bo ekonomija služila ljudem ali pa bo obratno? Iz zgodovine lahko razberemo, da ni nobene naravne ovire ali meje, ki bi lahko potešila apetite kapitalizma oziroma kapitalistov po (politični) moči in dobičku. Če pri tem država (vlada) ne uporabi zavor, ostaja družba brez kakršnekoli obrambe. Isti avtor je prepričan, da je v ameriškem primeru kapitalizem premagal demokracijo in da je, ko gre za izbiro med družbo in kapitalizmom, praviloma tako, da prva potegne krajši konec. To seveda ne more presenečati, če smo v realnem političnem življenju priča temu, kako korporacije in finančni sektor v ZDA obvladujejo obe politični stranki z njunim financiranjem, nadalje s financiranjem političnih karier strankarskih politikov, njihovih političnih agend in ne nazadnje s financiranjem najbolj vplivnih raziskovalnih (»think-tank«) ustanov ter nadzorom glavnih množičnih medijev.

Tri desetletja trajajoča vladavina neoliberalizma (neokonservatizma) je za sabo pustila katastrofalne posledice: idolatrijo trga, odpravljanje demokracije ter krizo, ki se ne odraža le v ekonomski in finančni krizi, temveč v vsesplošni in globalni nestabilnosti in negotovosti, v katerih se je znašlo največje število družb ter držav v dosedanji zgodovini. Takšni časi, kot piše Alan Finlayson (2009), so nevarni, ker odpirajo vakuum in z njim številne priložnosti za tiste, ki s pozivanjem na red in močno roko ravno v

demokraciji, kolikor jo je še sploh ostalo, prepoznavajo njuno glavno oviro. Na ta način okrepljena politika monomanije bi seveda posrkala še zadnje ostanke demokracije, če se zavedamo tega, da se robustne družbe lahko ohranjajo s tem, da se varujejo pred koncentracijo (politične in ekonomske) moči v eni osebi ali na istem mestu. Demokracija, ki jo je neoliberalizem med prvimi žrtvoval (Keith Hart, Jean-Louis Laville in Antonio David Cattani, ur. 2010: 1), seveda ni le politična, temveč je tudi nepogrešljiva ekonomska kategorija. Rešitev iz krize pa Finlayson ne vidi v nadaljnjem koncentriranju političnih, ekonomskih in finančnih moči, temveč ravno nasprotno z uva-
janjem novega pluralizma, ki množi priložnosti za družbeno, politično in ekonomsko življenje ter s tem tudi ustvarja podlago, s katere se razrašča in pogloblja demokratični etos. Prodemokratična politika bi zato morala zagovarjati in pospeševati pluralne ekonomske aktivnosti, ščititi manjše lokalne proizvajalce pred ekonomskimi oligarhi ter nasploh spodbujati k rasti najbolj raznovrstnih oblik ekonomske aktivnosti in organiziranja.

Veliki biznis je po navedbah Josepha Huff-Hannona in Andyja Bichlbauma (2011) v ZDA skrajno nenaklonjen demokraciji, kar je pokazal s svojim nasprotovanjem zdravstveni reformi, delavski zakonodaji nasploh, pravicam veteranom, regulaciji in še posebej transparentnosti finančnega oziroma bančnega sektorja. Pri tem izstopa Ameriška trgovinska zbornica, ki ji pri izrivanju demokracije pomagajo najeti odvetniki in velikokrat tudi sodišča. Z odkrito protidemokratično aktivnostjo pa se ponašajo zasebna varnostna podjetja, ki uporabljajo sofisticirane dezinformacijske metode in umazane trike z namenom, da porušijo ugled tistih, ki nasprotujejo omenjeni zbornici. Njihova tarča so različne družbene skupine in civilnodružbena združenja, ki zagovarjajo javni interes, nadalje združenja, ki varujejo interese potrošnikov in delavske pravice, ter druga. Po pisanju New York Timesa te vrste »konkurenčna obveščevalna industrija« šteje 9.700 družb, ki vsako leto pridelajo več kot dve milijardi dolarjev. Mnoga od teh podjetij niti ne skrivajo, da se ukvarjajo s »produkcijo umazanih trikov« in da so njihovi cilji »diskreditacija, vnašanje zmede, sramotenje, spopadanje, infiltriranje in razbijanje« skupin, ki nasprotujejo določeni korporaciji ali podjetju in se zavzemajo za dejansko demokracijo, svobodo govora in transparentnost vladajoče politike. Eno izmed omenjenih podjetij je tako, na primer, neki državni ustanovi (Bank of America) za ustrezno plačilo ponudilo »uničenje« WikiLeaksa in »nevtralizacijo« (utišanje) preveč liberalno (prodemokratično) mislečega ameriškega strokovnjaka za ustavno pravo Glenna Greenwalda.

Kako zaobiti demokracijo?

Enega od nevarnih poskusov, kako zaobiti demokracijo, predstavljajo zagovorniki hiperglobalizacije, ki imajo pred očmi maksimalno

zadovoljevanje komercialnih in finančnih interesov, se pravi s strani nacionalnih držav povsem neovirano in z najmanjšimi stroški osvojene globalne trge. V tako zamišljenem in nemalokrat realno obstoječem in delujočem okviru seveda ni prostora za ekonomsko in še manj za politično demokracijo. Če namreč na eni strani izključimo nacionalno državo skupaj z njenimi kolikor toliko delujočimi ter zgodovinsko uveljavljenimi demokratičnimi standardi oziroma ustanovami in na drugi damo prednost izključno globalnemu okviru, ki v tem pogledu ne pozna demokratične deliberacije, potem preostane le še slab spomin na demokracijo. Rodrik (2011) je prepričljivo prepoznal in analiziral ta globalizacijski paradoks. Njegov odgovor se glasi, da pomeni manj take agresivne (ambiciozne) globalizacije boljšo (»better«) globalizacijo. Ne dovolj premišljena in odgovorna zamisel o »svetovni ekonomiji brez slehernih meja«, v kateri ni prostora za (nacionalno) demokracijo, nacionalne države pa sploh obsoja na zgodovinski anahronizem, bi ali bo slej ali prej priklicala na dan močna nasprotovanja (»obrambni nacionalizem«), ki bi lahko ogrozila zdravje in stanovitnost svetovne ekonomije. (Demokratična) regulacija ekonomskega življenja, za katero so predvsem odgovorne nacionalne države je potemtakem še vedno na mestu, pri čemer pa še zdaleč ne kaže odmisлити tistega tankega sloja mednarodnopravne oziroma mednarodnodemokratične regulacije, za katerega so na podlagi njihove izražene volje oziroma podpisanih mednarodnih pogodb lahko odgovorne edino nacionalne države.

Aktualna kriza je poleg že omenjenega razgalila dejstvo, da sta izrivanje demokracije oziroma njen deficit služila tudi nadaljnjemu povečevanju prepada med bogatimi in revnimi, in to tako znotraj držav kot tudi med njimi. Še več, ne le kriza, temveč tudi čas globalizacije pred njenim nastopom, je – prej kot ne – jemal revnim in dajal bogatim (Dani Rodrik, 2007). Na svetovni ravni to dobro ponazarjajo podatki Svetovnega inštituta za raziskovanje razvojne ekonomije s sedežem v Helsinkih: deset odstotkov najbolj bogatih ljudi na svetu ima v lasti 85 odstotkov bogastva, s katerim razpolagajo gospodinjstva, medtem ko ostane 50 odstotkom najbolj revnih samo en odstotek (Paul Rogers, 2009). Prikrajšane delavce in posebej še tiste, ki so ostali brez dela, upravičeno jezi to, da lastniki kapitala in vodilni menedžerji povečane resurse v času gospodarske rasti niso namenjali odpiranju novih delovnih mest, temveč so raje delavce odpuščali in si na način še povečali svoje bonuse. Za globalizacijo in še manj za krizo bi potemtakem težko uporabili geslo njenih neoliberalnih zagovornikov, da smo priča »revoluciji vzpenjajočih se pričakovanj« (»the revolution of rising expectations«), temveč prej potencialni »revoluciji frustriranih pričakovanj«. O tem zadnjem čedalje bolj pričajo nemiri oziroma upori na svetovni periferiji, ki so v porastu in za katere nič ne kaže, da se bodo oslabili.

Upori na periferiji

Glede na velik vpliv, pravzaprav hegemonijo, s katero se ZDA uveljavljajo v svetu, še posebej v postsocialističnih državah oziroma na svetovni »periferiji« (Wallerstein), si je dobro ogledati podatke o naraščajočem prepadu med bogatimi in revnimi v tej državi. Podatki govorijo o rekordnem poglobljanju prepada v zadnjih tridesetih letih, se pravi v obdobju vladavine neoliberalizma, ki ga je tudi sicer ta država vsiljevala ali pa ga propagirala v preostalem svetu. Prepada, o katerem je govora, se je povečal najmanj dvakrat. Čeprav predstavljajo ZDA najbolj bogato državo na svetu, so komaj na 97. mestu po enakosti glede na doseženi družinski dohodek. Glede na njihovo neenakost pa se ta država uvršča za državami, za katere so izrecno značilni korupcija, revščina, zatiranje ali propadle vlade (Nigerija, Kitajska, Indija, Slonokoščena obala, Tunizija, Egipt, Burundi, Nikaragva, Bangladeš, Etiopija in Grčija). Po uveljavljeni enakosti je na prvem mestu Švedska. Podatki, ki jih navajamo, niso izpod peresa kakega marksističnega ali socialističnega avtorja, temveč jih lahko najdemo na spletni strani ameriške obveščevalne agencije – CIA (CIA Factbook), ki izpostavlja podatek, da so od leta 1975 naprej v ZDA vsa povečanja dohodka v gospodinjstvu v času gospodarske rasti šla v žepe dvajsetih odstotkov ameriških gospodinjstev (Derrick Z. Jackson, 2011).

Ekonomista Emmanuel Saez in Thomas Piketty – kot navaja član nekdanje Clintonove administracije Robert B. Reich (2010), ki je zgrožen nad tem, da so dobički zaradi ekonomske rasti v zadnjih desetletjih pred krizo končali v žepih relativno majhnega števila ljudi na vrhu –, ki sta podrobno analizirala podatke o davčnih prijavah med letoma 1913 do 2008, sta se dokopala do podobnih ugotovitev: na koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja je najbogatejši en odstotek ameriških družin razpolagal z devetimi odstotki celokupnega dohodka v tej državi, medtem ko je leta 2007 ta isti (en) odstotek razpolagal že s 23,5 odstotki celokupnega dohodka. Mimo teh podatkov ni mogel niti Financial Times, ki je prav tako objavil podatek, da je med letoma 1976 in 2007 od enega dolarja, ki je bil zaradi gospodarske rasti namenjen za dohodke, 58 centov šlo v žepe enega odstotka gospodinjstev (Martin Wolf, 2010). Naomi Klein v svoji odmevni knjigi z naslovom Doktrina šoka (The Shock Doctrine, 2007) ni pokazala samo na omenjeno stran ustvarjenega družbenega bogastva, ki si ga je prilastila privilegirana elita, temveč tudi na to, da so krize same enkratna priložnost za to, da uvajajo ali konsolidirajo regresivne in nepopularne ekonomske »reforme« pod pretvezo »varčevanja« in doseganja višje stopnje »konkurenčnosti«.

Podobna neenakost, nevarna za družbeno kohezijo, spremlja tudi drugo najbolj vidno zagovornico neoliberalne družbene in ekonomske doktrine – Veliko Britanijo. Povprečni dohodek vodilnih na lestvici (FTSE) prvih sto

korporacij v tej državi znaša okoli tri milijone funtov na leto, kar vključuje tudi bonuse in prispevke za pokojnino (Martin O'Neill, 2010). To je stokrat več kot znaša povprečni dohodek na gospodinjstvo, je pa tudi več primerov, ko je ta vsota tudi dvesto- do tristokrat večja, v posameznih primerih pa tudi petstokrat. Dohodek pa sploh ni odvisen od uspešnosti korporacij: leta 2009, se pravi v času krize, se je ta celo povečal za deset odstotkov, čeprav se je medtem borzna vrednost teh korporacij zmanjšala za tretjino. Kot je razvidno s seznama tisoč najbogatejših milijarderjev, ki ga je objavil Sunday Times (Prem Sikka 2010), je njihova skupna vsota pred letom 1997 znašala približno 100 milijard funtov; od leta 1997, ko so prišli na oblast laburisti, pa se je povečala za več kot trikrat, to je na 335 milijard. S čim podobnim se ni mogla pohvaliti nobena druga družbena skupina v tej državi, poleg tega pa to predstavlja zgodovinski precedens. Tudi v tej državi en odstotek najbolj bogatih državljanov razpolaga z dobro petino tržne vrednosti njihovega bogastva, medtem ko pripada spodnji polovici, ki predstavlja 50 odstotkov prebivalstva, samo 7 odstotkov celokupnega bogastva.

Bogastvo kot sredstvo, in ne kot cilj

Seveda je na mestu vprašanje, ali je potrebno in družbeno upravičeno zadovoljevati nikoli potešene (človeške) apetite tisoč ali nekaj tisoč ljudi po povečevanju bogastva na ta način, da se spravlja v revščino milijone ljudi. Sikka omenja primer enega od britanskih tajkunov; temu je tedanji ministrski predsednik Tony Blair pomagal pri širjenju njegovega ekonomskega imperija na Romunijo in na še nekatere druge države. Tajkun je za poroko svoje hčere potrošil 38 milijonov funtov, poleg tega pa ji je kupil še vilo v prestižni četrti Kensington Gardens v Londonu, ki je veljala še dodatnih 70 milijonov. Britanski akademik in biograf Johna Maynarda Keynesa lord Robert Skidelsky (Gideon Rachman, 2010a) je na nekem javnem predavanju povedal, da piše knjigo z naslovom »Koliko je dovolj: ekonomija za dobro življenje«, v kateri se ukvarja z akutnim problemom, ki je zaznamoval zadnjih trideset »neoliberalnih« let, in sicer z za družbo nezdravo obsedenostjo ljudi, da kopicijo bogastvo.

Gre za delovanje in obnašanje, ki je v nasprotju s tistim, kar učijo praktično vse religije in moralne filozofije, to pa je, da mora biti bogastvo sredstvo, in ne cilj. Platon je na primer zagovarjal stališče, da največja plača ne bi smela biti več kot petkrat višja od najnižje, medtem ko ugledni harvardski filozof Thomas Michael Scanlon omenja moralno omejitve, in sicer priznavanje, da lahko živimo v družbi samo na ta način, s katerim lahko upravičimo naša ravnanja do drugih ljudi. Tudi John Stuart Mill ni mogel mimo globoko zasidranega družbenega instinkta, da moramo živeti v neki znosni enotnosti s soljudmi (»be in unity with our fellow creatures«). Vsem trem je mogoče

pritrđiti v tem smislu, da obstaja v vsaki družbi neko nenapisano pravilo, da bogate in privilegirane elite ne bi smele svoje politične in ekonomske moči do skrajnosti in nerazumno izkoriščati za bogatenje. John Kenneth Galbraith (2009) je države, ki so praktično odpravile solidarnost, imel za »plenilske«, ker pač ljudi enostavno ponižajo oziroma obsodijo na vlogo bolj ali manj uspešnih »lovcev«. Sodobni ekonomski avtor Will Hutton (2010) pa se je v nedavno objavljeni knjigi z naslovom »Oni in mi: spremenjena Britanija – Zakaj potrebujemo pravično družbo« v nasprotju z branilci dogmatične verzije svobodnega trga zavzel za kapitalizem, ki vključuje načela pravičnosti, enakosti in vzajemnosti, in ne za tisto vrsto protidružbenega kapitalizma, v katerem je »zmagovalcem dovoljeno, da si vzamejo vse«.

Za krizo, o kateri je govora, smo že zapisali, da je kompleksna, prav tako pa je obsežen seznam njenih povzročiteljev, ki so, z majhnimi izjemami, tudi sedaj na istem družbenem mestu, kot so bili pred njo, in so ji pomagali pri vzniku. Splošen odgovor, kako oziroma zakaj je prišlo do nje, je praktično na dlani: zanjo so odgovorne politične in ekonomske elite, ki so opustile družbeno koordinacijo v korist formule političnega in ekonomskega vodenja, ki se je zanašal na to, da ima »trg vedno prav« (Bechler, 2011). Kmalu po izbruhu krize jeseni leta 2008 je bilo v akademskem in manj v političnem svetu slišati optimistične napovedi, da predstavlja ta – po analogiji z veliko gospodarsko krizo v tridesetih letih prejšnjega stoletja (»New Deal«) – priložnost za radikalne strukturalne, če že ne revolucionarne spremembe. Zazdaj se iz tega ni izcimilo veliko, zato danes opravičujoče trditve, da pač kriza še ni dovolj globoka, da bi lahko prišlo do nečesa takega. Ugledni britanski socialni zgodovinar Eric Hobsbawm (2011) je v nedavno objavljeni knjigi z naslovom »Kako spremeniti svet« sicer zapisal, da sta v krizi tako kapitalizem kakor komunizem, vendar mu številni ugovarjajo, da bolj drži njegova ocena, ki se nanaša na komunizem, medtem ko da smo pri kapitalizmu prej priča »krizi v kapitalizmu« oziroma »krizi enega modela kapitalizma« kot pa krizi kapitalizma nasploh. »Skandinavski« kapitalizem (pa tudi tisti v Braziliji, Indiji in ne nazadnje tudi v Nemčiji) in bolj avtoritarni med njimi, na primer azijski (Kitajska in Singapur), so v relativno dobri kondiciji. Pravzaprav pa se nekoliko popravlja tudi sam Hobsbawm, ko trdi, da Kitajski ne bi škodilo nekaj »političnega liberalizma« in Afriki nekaj »ekonomskega liberalizma«. Sicer pa tudi taki ekonomski in politični misleci, kakršni so bili na primer Marx, Engels ali Schumpeter, niso prezrli življenjske moči oziroma potenciala kapitalizma, ki se skriva v njegovem obnavljanju skozi »kreativno destrukcijo«.

Ogrožena evolucionarna prihodnost

Res pa je tudi, da predstavlja aktualna kriza dosti večji izziv, kot pa je to bila kriza iz prejšnjega stoletja, če lahko verjamemo, žal pa mu moramo,

svetovno znanemu snovalcu mestnih parkov Fredericku Law Olmstedu (Peter Corning, 2011), da »imajo pravice, ki jih narekuje prihodnost, prednost pred željami in potrebami sedanjosti«. Hkrati je pred kratkim odstavljeni vodja Komisije za trajnostni razvoj Tim Jackson (Pat Kane, 2011) predstavil izostreno in kritično sliko družbe, v kateri(h) živimo: »Trošimo denar, ki ga nimamo, prav tako stvari, ki jih ne potrebujemo, in si prizadevamo, da bi naredili vtis na ljudi, za katere nam v resnici ni dosti mar.« Seveda gre za nič manj ali več kot za to, da je v tem smislu *hic et nunc* ogrožena naša evolucionarna prihodnost. Francis Fukuyama in Richard Posner (Joshua J. Yates, 2008) ob tem opozarjata na to, da je človeštvo izgubilo nadzor nad hitrimi in velikanskimi spremembami, ki jih prinašajo tehnologija, različni prelomni svetovni dogodki (na primer »11. 9.«), nasploh nenapovedani ali nenačrtovani izzivi (»uncertainty«) in druge globalne silnice, pa se vendarle zastavlja vprašanje, ali ne bo na neki točki problem preživetja človeške civilizacije predstavljal tisti odločilni katalizator, ki bo sprožil pravočasne in potrebne (radikalne) spremembe. Če pustimo za hip ob strani politiko, je to odličen izziv za številne znanosti – od nevrologije, behavioristične ekonomije do epidemiologije in drugih – ki so že ugotovile, da skrajno potrošniško usmerjena ekonomija zadovoljuje samo eno polovico človekove narave (sebičnost, hlastanje po novem), medtem ko bo potrebno vsaj v enaki meri streči tudi drugi polovici naše narave, ki teži k altruizmu, uživanju v ročnih veččinah, torej tudi v manualnem delu, druženju – občutenju skupnosti in negovanju tradicije.

In kje so rešitve? Nekateri jih pričakujejo ali polagajo svoje upe v raznorazne ideologije, drugi spet v politiko, torej v tiste, ki so nas pripeljali(e) v sedanjo krizno stanje. Boljša alternativa je nova politika, ki je še v povojih in za katero nekateri menijo, da bi morala – glede na to, da živimo v »eri pluralizma« – ta integrirati tako rdečo kot tudi zeleno in še kakšno drugo »barvo«. V vsakem primeru pa se bo treba posloviti od vseh tistih starih politik, tudi od stare socialdemokracije, ki poleg tega, da je v krizi, tudi ni znala odgovoriti ne na prva znamenja krize in ne poiskati odgovorov nanjo, ko se je pojavila. Nas seveda zanimajo iskanja, ki jih mogoče v tem pogledu prepoznati v intelektualnem prostoru, predvsem pa v svetu »mehkih« znanosti. Čeprav smo kritično obravnavali vlogo konvencionalne, predvsem neoliberalno usmerjene ekonomske znanosti in njenih izpostavljenih, bolje bi bilo reči politično protežiranih ali privilegiranih ekonomistov, pa je treba resnici na ljubo priznati, da prihajajo najbolj inovativni pogledi, in s tem potencialni nastavki za (za)želeno »novo politiko« prav iz njenih vrst. Seveda pa je treba pripomniti, da se tudi drugi družboslovci niso odrezali dosti bolje od ekonomistov, vendar smo tem zaradi njihove specifične in odločilne politične teže posvetili večjo in zaslužno pozornost.

Družbena oziroma humana ekonomija

Ne le za ekonomsko (in ekonomiste), temveč tudi za druge družbene znanosti – predvsem imam v mislih sociologijo in politično znanost – velja trditev, da so zatajile svojo družbeno naravnost, se pravi, da so družbo dekonstruirale do te mere, ko jih zanima le še en in izključno samozainteresirani oziroma parcialni vidik njenega realnega življenja. V tem smislu čaka vse te vede imperativ vračanja k družbi, kar na področju ekonomije najbolj ustreza zavzemanju za »družbeno/humano ekonomijo« (»human economy«). Tako zamišljen predlog v bistvu predpostavlja, da je treba rešiti ekonomijo pred samimi ekonomisti (Hart, Laville in Callani, 2010). Predlog ne izhaja iz podmene *homo economicusa*, se pravi na podlagi neke vnaprej ali nekoč obstoječe družbe, temveč iz razumevanja družbe, ki jo je potrebno vedno znova ustvarjati in zamišljati. Nobena družba namreč ni ekonomsko samozadostna in jo kot tako poleg ekonomskih sestavljajo tudi številni drugi (politični, civilni, kulturni in drugi) regulativni ter distributivni mehanizmi. Ne nazadnje takšno razumevanje družbe vključuje tudi socialne pravice državljanov, ki predpostavljajo samoorganiziranje, pri katerem igra solidarnost pomembno ekonomsko vlogo. Pogodbena razmerja, ki se v tem pogledu nanašajo na trg in državljanstvo, še zdaleč niso edino zagotovilo, da zagotavljajo zadostno svobodo in enakost.

Družbena oz. humana ekonomija lahko temelji predvsem na naslednjih načelih: 1. ekonomijo ustvarjajo ljudje in mora torej služiti praktičnemu vsakodnevnemu življenju; 2. kot taka bi morala zadovoljevati najrazličnejše družbene potrebe v njihovi kompleksni institucionalni prepletenosti; 3. na konceptualni ravni bi morala pokrivati holistično razumljene in zaobsežene potrebe in interese ljudi; 4. morala bi upoštevati interese celotnega človeštva in globalne družbe; 5. zavzemati bi se prav tako morala za ohranjanje naravnih predpostavk človeštva (Andrej Kirn, 2008). S temi udejanjenimi načeli bi se bilo mogoče zoperstaviti deregulirani ekonomiji, za katero velja, da je ogrozila družbeno kohezijo in posledično, s praktičnim erodiranjem demokracije, posredno ali neposredno odprla na stežaj vrata avtoritarnim političnim priložnostim. Eden najmočnejših stebrov družbene kohezije predstavlja solidarnost, za katero pa ni dovolj, če se uveljavlja le znotraj ene generacije, temveč mora biti tudi medgeneracijska. Tržna ekonomija je seveda povsem legitimna zadeva, tržna družba oziroma trg, ki ne pozna nobenih mej, pa nasprotno predstavljata resno grožnjo demokraciji.

Kot vztrajno ponavlja harvardski ekonomist Dani Rodrik (2011), se trgi sami kot taki ne regulirajo, stabilizirajo ali regenerirajo. Vsa dosedanja zgodovina kapitalizma se je morala vedno znova (na)učiti to pomembno lekcijo. Trgi ne morejo biti samozadostni in potemtakem potrebujejo družbene institucije, brez katerih ne morejo opravljati svojih ekonomskih in družbenih

funkcij. Če nekoliko poenostavimo, si trgi in vlade (države) nasprotujejo, vendar na isti način kot medalja ali kovanec, ki ju sestavljata dve plati. Ne le v dobro zagotavljanja robustnega življenja nacionalnih držav, temveč tudi z vidika zagotavljanja njihove učinkovitosti in legitimnosti je pomembno, da so trgi in ekonomsko življenje vpeti v sistem dobrega funkcioniranja demokratične vladavine. Na ta način pa so zagotovljeni tudi institucionalna različnost, individualnost in prostor za eksperimentiranje v nacionalnih državah kot pomembni pogoji za njihovo vključevanje v mednarodni (globalni) ekonomski prostor. V tem smislu, kot poudarja Rodrik, še vedno velja preverjeno pravilo, da sta ekonomski uspeh in dobro blagostanje (nacionalnih) družb odvisna predvsem od strateških političnih in ekonomskih odločitev doma ter s tem povezanimi uspehi ali neuspehi, in ne prvenstveno od zunanjih vplivov. Kot pa je pokazala kriza, o kateri je govora, pa so nacionalne politične in ekonomske elite bodisi hote bodisi zaradi neznanja pozabile na to pravilo in ta čas zato tudi plačujejo (pre)visoko ceno. Če se bodo odgovorni odločevalci v (nacionalnih) državah oprijeli tega spoznanja, bodo te najmanj in zagotovo lažje prebrodile krizo ter se bolje pripravile na naslednje.

LITERATURA

- Bechler, Rosemary (2011): The dangers of illiberalism call for a pluralist state. OpenDemocracy, 10. januarja. Dostopno na: <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/rosemary-bechler/dangers-of-illiberalism-call-for-pluralist-state>
- Bhatt, Keane (2010): Chomsky: »The Business Elites ... Are Instinctive Marxists.« Truthout, 19. november.
- Chang Ha-Joon (2010): 23 Things They Don't Tell You About Capitalism. New York, Berlin, London in Sydney: Bloomsbury Press.
- Chasens, G. H. (2011): Get to grips with the zeros by thinking in terms of time. Financial Times, 10. marec.
- Chomsky, Noam (2005): Profit pred ljudmi – Neoliberalizem in globalna ureditev. Ljubljana: Založba Sanje.
- Corning, Peter (2011): The Fairness Instinct – Why Biology Matters to the Social Contract. The Chronicle of Higher Education, 24. aprila.
- Ferguson, Charles (2010): Larry Summers and the Subversion of Economics. The Chronicle of Higher Education, 3. oktober.
- Finlayson, Alan (2009): In praise of pluralism. Guardian, 5. februarja.
- Frydman, Roman, in Michael D. Goldberg (2010): Market mysticism. Eurozine, 30. novembra.
- Fukuyama, Francis, in Seth Colby (2009): What Were They Thinking? The Role of Economists in the Financial Debacle. The American Interest, September/Oktober.
- Galbraith, John Kenneth (2009): The Predatory State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too. New York, Free Press.
- Galbraith, John Kenneth (2010): Ekonomika nedolžne prevare – Resnica našega časa. Ljubljana: Mladina, Družba Piano.

- Global Trends 2025 (2009): A Transformed World, National Intelligence Council, Nova Science Publishers.
- Greider, William (2011): The End of New Deal Liberalism. *The Nation*, 5. januarja.
- Gribbin, John (2006): *The Origins of Future: Ten Questions for the Next Ten Years*. New Haven: Yale University Press.
- Hart, Keith, Jean-Louis Laville, in Antonio David Cattani (ur.) (2010): *The Human Economy – A Citizen’s Guide*. Cambridge: Polity.
- Held, David (2010): *Cosmopolitanism – Ideals and Realities*. Cambridge: Polity.
- Hirst, Paul (2011): Renewing democracy through associations. *OpenDemocracy*, 10. januarja. Dostopno na: <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/paul-hirst/renewing-democracy-through-associations>
- Hobsbawm, Eric (2011): *How to Change the World: Tales of Marx and Marxism*. London: Little, Brown.
- Hosking, Geoffrey (2010): Trust: Money, Markets and Society. *Eurozine*, 6. septembra.
- Huff-Hannon, Joseph, in Andy Bichlbaum (2011): How big business subverts democracy. *Guardian*, 16. februarja.
- Hutton, Will (2010): *Them and Us: Changing Britain – Why We Need a Fair Society*. London: Little, Brown.
- Jackson, Derrick Z. (2011): Surprise, surprise: rich get richer. *The Boston Globe*, 12. aprila.
- Kane, Pat (2011): The ‘I’m-happy-I’m-green’ consensus won’t placate our lust for novelty. *Guardian*, 26. aprila.
- Kateb, George ur. (2008): *Utopia: The Potential and Prospect of the Human Condition*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Kette, Martin (2010): The credit rating agencies are leading an assault on nations and peoples. *Guardian*, 16. decembra.
- Kirn Andrej (1991): Fizikalne analogije in metafore v ekonomski teoriji. *Slovenska ekonomska revija*, let. 43, št. 1: 27–35.
- Kirn, Andrej (2008): Varstvo narave in kriza napredka. *Varstvo narave*, 21, str. 25–40.
- Klein, Naomi (2007): *The Shock Doctrine – The Rise of Disaster Capitalism*. London in New York: Allen Lane.
- Krugman, Paul (2008): *The Return of Depression Economics and the Crisis*. London in New York: Penguin Books.
- Krugman, Paul (2010): When Zombies Win. *The New York Times*, 19. decembra.
- Krugman, Paul (2011): The Unwisdom of Elites. *The New York Times*, 8. maja.
- Maslin, Janet (2010): Explaining the Modern World and Keeping it Short. *The New York Times*, 16. novembra.
- Monaghan, Peter (2011): Development and Democracy. *The Chronicle of Higher Education*. 16. januarja.
- Monbiot, George (2010): For the Conservatives, this is not a financial crisis but a long awaited opportunity. *Guardian*, 18. oktobra.
- O’Neill, Martin (2010): Let’s Make CEOs justify their wages. *Guardian*, 19. oktobra.
- Polanyi, Karl (1944): *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Times*. Boston: Beacon.

- Posner, Richard A. (2009): *A Failure of Capitalism – The Crisis of '08 and the Descent into Depression*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Rachman, Gideon (2010a): The West re-examines the rat race. *Financial Times*, 31. maja.
- Rachman, Gideon (2010b): Sweep economists off their throne. *Financial Times*, 6. septembra.
- Reich, Robert B. (2008): *Supercapitalism: The Transformation of Business, Democracy and Everyday*. Cambridge, VB: Icon Books.
- Reich, Robert B. (2010): How to End the Great Recession. *The New York Times*, 2. septembra.
- Rizman, Rudi (2008): *Globalizacija in avtonomija – Prispevki za sociologijo globalizacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Rodrik, Dani (2007): *One Economics – Many Recipes – Globalization, Institutions and Economic Growth*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Rodrik, Dani (2011): *The Globalization Paradox – Democracy and the Future of the World Economy*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Rogers, Paul (2009): A world on the edge. Dostopno na: <http://www.opendemocracy.net/article/a-world-on-the-edge>
- Rosenau, James N. (2003): *Distant Proximities – Dynamics Beyond Globalization*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Sandel, Michael J. (2009): *Justice – What's the Right Think to do?* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Sikka, Prem (2010): The ultra-rich could solve this financial crisis. 1. decembra.
- Slaughter, Anne-Marie (2004): *A New World Order*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Smith, Dennis (2006): *Globalization: the Hidden Agenda*. Cambridge: Polity.
- Smith, Yves (2010): *Econned – How Unenlightened Self-Interest Undermined Democracy and Corrupted Capitalism*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Sperling, Gene (2007): Rising-Tide Economics – In the twenty-first-century, growth and equality must go hand in hand. *Democracy – Journal of ideas*, Vol. 6, Fall.
- Stiglitz, Joseph (2010): Needed: a new economic paradigm. *Financial Times*, 19. avgusta.
- Sunstein, Cass R. (2007): *Worst-Case Scenarios*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Taleb, Nassim N. (2007): *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House.
- Taleb, Nassim N. (2010): *The Bed of Procrustes – Philosophical and Practical Aphorisms*. New York: Random House.
- Therborn, Göran (2011): *The World – A Beginner's Guide*. Cambridge: Polity.
- Wolf, Martin (2010): Three years and new fault lines threaten. *Financial Times*, 13. julija.
- Yates, Joshua J. (2008): Managing the Future: A Review Essay on *Blindsight: How to Anticipate Forcing Events and Wild Cards in Global Politics*. *Hedgehog Review*, let. 10, št. 1 (Spring).